

15. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : у 2 кн. – Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – 576 с.
16. Ортинський В. Л. Актуальні проблеми виховання курсантів у вищих навчальних закладах системи МВС України : навч.-метод. посібник / В. Л. Ортинський, В.І. Ряшко – Львів, 2006. – 272 с.
17. Пашенко О. Ю. Підготовка молоді до вибору професії правоохоронця : монографія / О. Ю. Пашенко. – Херсон : Олді-Плюс, 2002. – 152 с.
18. Потапчук Є. М. Соціально-психологічні основи збереження психічного здоров'я військово-вслужбовців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук : спец 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / Є. М. Потапчук. – Хмельницький, 2004. – 32 с.
19. Психологія оперативного спілкування та діяльності оперативних підрозділів органів внутрішніх справ / за ред. Е. О. Дідоренка. – Луганськ, 2007. – 550 с.
20. Соціально-гуманітарні фактори та умови формування майбутнього працівника ОВС, як суб'єкта правоохоронної діяльності : монографія / [С. В. Савченко, О. М. Литвинов, В. Шпанкаукас та ін.] ; за ред. Е. В. Віленської та О. М. Литвинова. – Луганськ : РВВ МВС, 2005. – 296 с.
21. Соціально-психологічний аналіз дисциплін в адміністративній службі міліції : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. Бандурки О. М. – Х. : Ун-т внутрішніх справ, 1998. – 92 с.
22. Тімченко О. В. Професійний стрес працівників органів внутрішніх справ України (концептуалізація, прогнозування, діагностика та корекція : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец: 19.00.06. «Юридична психологія» / О. В. Тімченко. – Х. : НУВС, 2003. – 35 с.
23. Туринська (Кукло) О. Є. Комунікативна компетентність правоохоронців як умова їх ефективної професійної діяльності / О. Є. Туринська (Кукло), О. Б. Самохвалов // Збірник наукових праць. Серія педагогічні та психологічні науки. – 2011. – № 60. – С. 200–203.
24. Черкашин А.І. Проблема професійно орієнтованого виховання майбутніх працівників органів внутрішніх справ у педагогічній теорії / А. І. Черкашин // Педагогіка вищої школи та загальна педагогіка: теорія і практика управління загальними системами. – 2012. – № 3. – С. 40–48.
25. Шаповалов А. В. Кому работать в милиции? / А. В. Шаповалов // Бюллетень законодательства и юридической практики Украины. – 1994. – № 28. – С. 80–87.

УДК 378.14:81'243

Віолетта Лаппо

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА В УМОВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена проблемам розвитку духовності особистості в період її фахового становлення. Досліджено сучасні тенденції інтерпретації змісту понять «духовність» й «особистість» визнані психолого-педагогічною наукою. Визначено провідні чинники активізації вдосконалення духовної царини особистості студента під час навчання у ВНЗ. Обґрунтовано педагогічні умови духовного розвитку студентської молоді. Наголошено на важливості створення нових освітніх технологій, спрямованих на виховання в студентів потреби не тільки в професійному, а й у духовному самовдосконаленні.

Ключові слова: *духовність особистості, духовний розвиток, духовне самовдосконалення, освітні технології.*

The article is devoted to the problems of the spiritual personality of the student. The modern interpretation of the concepts of «spirituality» and «personality» defined factors leading to activation of spirituality student high school. Grounded pedagogical conditions of spiritual development of students. The author argues that the need to create new educational technologies spiritual self of the individual student.

Keywords: *spiritual identity, spiritual development, spiritual self-improvement, educational technologies.*

Докорінні зміни в суспільній свідомості ознаменували звернення до окремої особистості, її інтересів, потреб, світогляду. Водночас швидкий розвиток наукомістких технологій, перебудова економіки й інтегрування до європейської спільноти потребують від сучасного фахівця поєднання глибоких фундаментальних і практичних знань з гуманістичними цінностями, орієнтування на творчу, перетворювальну діяльність, усвідомлення її наслідків і відповідальності за результати професійної діяльності, здатності до збереження й реалізації за будь-яких обставин своїх особистих позицій, системи ціннісних орієнтацій. Це актуалізує потребу в утвердженні нової гуманістичної парадигми національної освіти, зокрема, у системі професійної підготовки. Глобальна філософська ідея сучасності – «від людини розумної до людини духовної» – має стати стрижневою ідеєю виховання генерації фахівців майбутнього. З огляду на це, перед вітчизняною вищою школою постало завдання – привернути увагу сучасного студентства до проблем духовного самовдосконалення.

Духовному вихованню особистості, розвитку її духовної культури присвячено дослідження І.Д.Беха, Г.С.Мурніної, Е.О.Помиткіна. У своїх наукових пошуках учені дійшли висновку про те, що визначальною перешкодою у вихованні духовності постає духовна байдужість, яка зумовлює відчуження суб'єкта від власного «Я – ідеального» і спричиняє втрату сенсожиттєвих орієнтирів. Опозицією духовній байдужості виступає духовна напруженість як глобальна внутрішня умова особистісного розвитку, що є вольовою характеристикою людини й виявляється як її гідність, емпатійність, добропорядність.

Вивчення духовності як умови професійного розвитку особистості здійснили І.А.Зязюн, О.В.Киричук, В.А.Пономаренко, О.А.Ткаченко. В означеному контексті духовні якості фахівця пов'язуються з професійною відповідальністю та виступають важливим чинником його успішної професійної діяльності. Водночас професіонали як духовна еліта не зацікавлені зовнішніми успіхами, прагненнями виокремитися, щоб привернути до себе соціальну увагу. Її покликання полягає у неперервній, невидимій для суспільства, але завжди продуктивній інтелектуальній діяльності.

Мета нашого дослідження – формування психолого-педагогічного підґрунтя для розробки ефективних освітніх технологій, спрямованих на розвиток духовної царини особистості в процесі фахового становлення.

Розв'язання означеної мети уможлиблюється при виявленні сучасної інтерпретації понять «духовність» та «особистість», їхнього співвідношення та чинників, що впливають на процес духовного вдосконалення.

У психологічній літературі духовність визначається як різноманітні поєднання інтелектуальних, моральних, етичних та естетичних характеристик люди-

ни. Водночас за таким поєднанням втрачається щось надзвичайно суттєве. Адже духовність не просто інтегрує у собі найвищі надбаня особистості, вона сама виступає певним новоутворенням у процесі розвитку людини. Поряд з емоційною, вольовою, інтелектуальною сферою в науковому обігу звичним є вживання поняття «духовна царина особистості» [3]. Зазвичай до неї інтегрують ідеали, цінності, смисли та досвід людини.

Вітчизняна дослідниця Ж.М.Юзвак вважає, що «духовність – це творча здатність людини до самореалізації та самовдосконалення, яка зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, чуттєво-емоційної та вольової сфер, що сприяють успішному формуванню та реалізації потреби в цілеспрямованому пізнанні та ствердженні в її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних та естетичних цінностей, усвідомленню єдності себе та Всесвіту» [11, с.125].

На думку американського дослідника Г.Райха, «у психології серцевину духовності пов'язують із такими категоріями, як орієнтація на трансцендентну мету, завершення особистості, досягнення свідомого знання, екзистенційності, почуття смислу, священного, спорідненості, світогляд тощо. Отже, духовне розуміється як таке, що не просто розширює сферу біологічного, а й виходить за її межі» [5, с.145].

Такої ж думки дотримується М.В.Савчин: «Поняття психіки у його традиційному трактуванні не включає в повному обсязі духовне як складову. Духовність не є елементом океану несвідомого, як про це стверджується у багатьох сучасних психологічних концепціях. Воно не є елементом тільки свідомості. Духовність є надсвідомим у людині. Через нього пояснюються феномени совісті, почуття провини та інші вищі переживання» [9, с.79].

Наше дослідження ґрунтується на визначенні Е.О.Помиткіна, за яким духовність являє собою специфічно людську якість, що відзначається усвідомленням загальної єдності й зумовлює прагнення людини до гармонії внутрішнього й зовнішнього світу, спрямовує особистість до реалізації у власному житті ідеалів Краси, Добра й Істини [8].

Академік С.У.Гончаренко зазначає, що «з категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу й призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона замислюється над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб є найважливішим завданням виховання» [4, с.124].

На думку Ш.О.Амонашвілі, духовність пов'язана, передусім, з характеристиками свідомості особистості: «Четвертий вимір, вимір духовний, найбільш Чудова, Прекрасна, найвища Вимірність є шлях розширення свідомості, шлях пізнання сутності Божественної Істини... Пошук Істини є геройство Духу» [1, с.20–21].

Видатний педагог пов'язує духовність із самовдосконаленням людини, її здатністю керувати власним життям: «Духовність є наше цілеспрямоване прагнення до удосконалення нашого Духу, нашої сутності. Шлях до удосконалення Духу лежить на Землі – це і є спосіб життя кожного з нас серед людей» [1, с.22].

Ідеали, цінності та смисли являють собою орієнтири на шляху духовного сходження особистості. Під ідеалами розуміють уявлення людини про досконале в особистості, у внутрішньому та зовнішньому світі. Ціннісні орієнтації – це «елементи структури особистості, що закріплені життєвим досвідом і переживаннями і які відокремлюють важливе, істотне для даної людини від несуттєвого» [8, с.54]. Відтак смисли розглядаються як логічно представлені підстави дій, міркувань особистості.

Основні смисли духовного порядку пов'язані з найважливішими проблемами людського буття, зокрема, його призначенням, свободою й відповідальністю, самовдосконаленням і найвищою духовною самореалізацією. Смисли являють собою більш пізні новоутворення в структурі особистості. Усвідомлення особистісних смислів вимагає інтелектуальної та моральної саморефлексії, яка не під силу малій дитині. Перші смисли формуються здебільшого під впливом казок, сімейних настанов. Надалі ж підліток піддає сумніву засвоєне та прагне до створення власних смислових орієнтирів.

Проблема пізнання духовної царини особистості є однією з найфундаментальніших у гуманітарній науці. Згідно з філософськими поглядами Гегеля, під особистістю слід розуміти Дух, проявлений у системі індивідуальних якостей людини на біологічному, психосоціальному та духовному рівні її життєдіяльності [10, с.226].

У сучасних гуманітарних дослідженнях поняття особистості вживається в контексті проявів людини, таких як: «мотиви її діяльності, індивідуальні біохімічні властивості, соціальні ролі, типи вищої нервової діяльності, фізична зовнішність, інтереси, ідеали, здібності, афекти, смаки, особливості національного характеру, світосприйняття, моральність, самосвідомість, продукти творчості, уява, ритуали, світосприйняття в різні історичні епохи, місце в соціальній групі, швидкість реагування, воля, антипатії та симпатії, переживання в критичних ситуаціях, професійні навички та вміння, вчинки, діяння тощо» [7, с.68].

Відзначаючи гостру потребу духовного оновлення суспільства, академік І.А.Зязюн підкреслює, що гуманітарна освіта – «чи не найосновніший і єдиний шлях поступового оздоровлення морального клімату країни. ... Можливо тоді прийде нове покоління політиків – не лише з капіталом, вченими ступенями і званнями, гарним знанням іноземної мови, але й з іншим духовним і душевним світом, що мислять не службово-інструментально, а в контексті цінностей і смислів людського життя й культури» [6, с.41].

Процес гуманізації вищої освіти може залишитися суто декларативним, якщо за допомогою конкретних психолого-педагогічних засобів не переорієнтувати діяльність з абстрактних показників на розвиток особистості. Забезпечення процесу духовного зростання молоді вимагає розробки та впровадження в навчально-виховний процес певної психолого-педагогічної системи заходів. Ця система має ґрунтуватися на природних потребах і закономірностях духовного розвитку особистості, урахувувати фактори, що впливають на духовне становлення молоді.

Духовне зростання особистості в умовах вищу обумовлене низкою теоретичних засад: визначення мети, принципів, форм організації і методів прогнозу-

вання результатів виховного процесу у вищих навчальних закладах; розробки критеріїв ефективності засобів впливу на духовну царину особистості; конкретизація провідних аспектів виховної діяльності ВНЗ, орієнтованих на духовне самовдосконалення студентів.

В означеному контексті зміст процесу професійної підготовки вимагає оновлення форм і способів організації, створення принципово нового технологічного забезпечення організації процесу виховання, що має задовольнити як сучасні вимоги суспільства, так і запити особистості, що обрала певну професію.

До специфічних особливостей сучасного процесу виховання майбутніх фахівців, що потребують наукового осмислення, варто віднести: розмитість моральних установок (згідно з дослідженнями більшість студентів орієнтовані на самореалізацію та досягнення успіху під час виконання професійних обов'язків, і лише незначна кількість опитуваних орієнтована на досягнення взаємодії з оточенням); недостатнє врахування особистої виховної ролі організаторів навчально-виховного процесу; переважання монологічної форми спілкування з боку кураторів та викладачів професійних дисциплін; низький рівень рефлексії морального досвіду студентів (як при діагностиці, так і в аспекті самооцінки).

Перетворенню названих особливостей може сприяти не тільки об'єднання зусиль науковців, що вивчають проблеми виховання людини, але й тісна співпраця освітян у проектуванні й оновленні змісту гуманітарних і професійних дисциплін. При цьому накопичені знання про духовні цінності суспільства, професійну етику фахівця повинні стати організованою інформацією, яка має специфічний зміст і визначену структуру.

Відтак специфіка виховання у процесі професійної підготовки передбачає опанування певною системою знань про духовність та її фундаментальну основу; формування вмінь розробляти й генерувати особистісні механізми самовиховання на засадах загальнолюдських цінностей.

Водночас працівники вишів, які забезпечують виховну діяльність, повинні не передати готові зразки для наслідування, а визначати їх разом із студентами. Отож зміст виховання у процесі професійної підготовки зумовлює спільний пошук у досягненні взаєморозуміння, визнанні духовних цінностей, норм поведінки в суспільстві й окремій групі, їхнє критичне оцінювання у моральній діяльності майбутнього фахівця.

Специфіка процесу вдосконалення духовної царини особистості студента найповніше розкривається за умови усвідомлення й раціонального застосування та визнання значення кожної з функцій управління (планування, визначення мети, організації, стимулювання, мотивування, прогнозування, контролю, координації, регулювання, забезпечення розвитку етичного мислення та креативності суб'єктів виховного процесу, ефективного управління інформаційними, освітніми, просвітницькими, комунікативними, дослідницькими, творчими, перетворювальними процесами у вищому навчальному закладі).

Вважаємо, що окреслені функції є найважливішими складовими процесу управління виховною діяльністю, а їхня реалізація в адекватній технологічній

структурі безпосередньо матиме вплив на успішне досягнення визначеної мети виховання – підготовки фахівця, здатного етично мислити, здійснювати моральний вибір, приймати моральні рішення; готового до активної роботи над самовдосконаленням моральних рис; спроможного до вияву почуття глибокої сердечної прихильності до оточення, здійснення морального вчинку.

Створення умов для духовного розвитку студентської молоді передбачає дотримання низки умов для розробки новітніх технологій і методик виховання, що ґрунтуються на особистісному й індивідуальному підходах.

Перша умова – кожний студент має природний ресурс, який охоплює спадковість, стан здоров'я, особливості побудови нервової системи, зовнішність, природжені здатності як глобальні стійкі задатки, які й визначають її поведінку. Для розкриття цих задатків і, навіть, прогнозування подальших успіхів у професійній діяльності необхідно проводити комплексну діагностику, що включає анамнестичне обстеження, спостереження, тестування, бесіди тощо.

Друга умова полягає у тому, що ситуаційні впливи у формуванні й модифікації поведінки особистості майбутнього фахівця мають другорядне (проте не менш важливе) значення. Тому аналіз дій і моральних вчинків припускає розробку ситуаційних завдань морально-етичного характеру, впровадження у процес професійної підготовки роботу зі спеціалізованими матеріалами.

Третьою умовою вдосконалення духовної царини особистості студента є орієнтація кураторів академічних груп на виявлення приналежності майбутнього фахівця до різних груп студентських субкультур у період навчання й допомогу в корекції поведінки безпосередньо в період виробничої практики, адже зміни в поведінці часто спричинені новим статусом студента в групі, виконанням нових соціальних ролей тощо.

Четверта умова передбачає урахування у вихованій роботі загальних характеристик оточення. З-поміж найважливіших виступають поведінкове оточення, усвідомлений соціальний клімат, у якому студент перебуває, ціннісні орієнтації студентства як групи суспільства. Адже студентам важливо досягнути те, що вони також мають вплив на власне поведінкове оточення і вже під час професійної підготовки повинні брати на себе відповідальність за власний духовний розвиток.

У сучасній педагогіці сформувався переконання, що процес виховання повинен відбуватися через певні технології, здійснюватися за допомогою певного алгоритму, який урахує характерні ознаки особистості, співвідноситься із цінностями педагогічної діяльності. Водночас духовний розвиток студента залежить від умінь викладачів здійснювати виховний процес обґрунтовано, цілеспрямовано й організовано, що й визначає результативність виховання під час професійної підготовки.

Процес виховання починається з процедури розуміння педагогом мотивів, інтересів і потреб особистості, а також усвідомлення соціальної дійсності, що оточує студентів. І тільки на наступному шаблі можна використовувати відповідні методи виховання (етичні бесіди, пояснення, психодрама, тренінг морального вчинку та ін.) як своєрідні операції щодо подолання нерозуміння через звертання до наявного морального досвіду студента.

У ракурсі розв'язання досліджуваної проблеми подальшого вивчення потребують різноманітні теорії організації виховання в осередку ВНЗ, їхнє осмислення у світлі сучасних виховних парадигм і покладання в основу методик викладання філософських, психолого-педагогічних дисциплін у вищому навчальному закладі, базових і робочих програм для професійної підготовки та регуляції перетворення педагогічної свідомості в цілому.

1. Амонашвили Ш. А. Почему не прожить нам жизнь героями духа? / Ш. А. Амонашвили – М. : Изд. дом Шалвы Амонашвили, 2003. – 64 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності : наук. видання / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2006. – 272 с.
3. Боус Г. Н. Способы номинации понятий духовной сферы человека. (На материале православного вероисповедания) / Г. Н. Боус // Духовная сфера деятельности человека. – Саратов, 1996. – С. 48–53.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / [гол. ред. С. У. Головка]. – К. : Либідь, 1997. – 373 с.
5. Гуманістична психологія : антологія : у 3-х т. – Т. 2 : Психологія і духовність. (Світоглядні аспекти гуманістично зорієнтованих напрямів у сучасній західній психології) / упоряд.: Г. Балл, Р. Трач. – К. : Унів. вид-во «ПУЛЬСАРИ», 2005. – 279 с.
6. Зязюн І. А. Духовна еліта у суспільстві: інтелігентність і громадянськість / Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л. Л. Товажнянського та О. Г. Романовського. – Х. : НТУ «ХП», 2003. – Вип. 1 (5). – С. 32–41.
7. Козлов В. В. Работа с кризисной личностью : метод. пособие / В. В. Козлов. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 302 с.
8. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія / Е. О. Помиткін. – К. : Наш час, 2007. – 280 с.
9. Савчин М. В. Духовний потенціал людини / М. В. Савчин. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 203 с.
10. Философский энциклопедический словарь / глав. ред.: А. Ф. Ильичев [и др.]. – М. : Сов. Энцикл., 1983. – 840 с.
11. Юзвак Ж. М. Духовний розвиток особистості : проблеми, гіпотези, теоретична модель / Ж. М. Юзвак // Духовність і художньо-естетична культура. Уряду України. Президенту, законодавчій, виконавчій владі. Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників : міжвідомчий наук. зб. / А. І. Комарова, Ю. П. Богуцький [та ін.]. – К. : Наук.-дослід. ін-т «Проблеми людини», 1999. – Т. 14. – С. 123–129.